

**PERIFERINIŲ ŠNEKTŲ RYŠIAI
SU GRETIMOMIS KALBOMIS**

ZIGMAS ZINKEVIČIUS

**SENIAUSI LIETUVIŲ KALBINIAI KONTAKTAI
SU SLAVAIS**

Tai gana paini tema. Nelengva nustatyti lietuvių kontaktų su slavais pradžia, taip pat aptarti jų eigą ir pobūdį. Daug ką tenka nusakyti apytikriai, daryti tam tikrų prielaidų. Pirmiausia aptartina ano meto situacija, kiek tai įmanoma padaryti iš lingvistikos, archeologijos ir istorijos duomenų.

Intensyvios slavų ekspansijos metu (apie VII a.), kada slavai pasiekė Pskovo – Naugardo sritį, rytų baltų kalbinė diferenciacija turėjo būti dar palyginti menka. Lietuviai nuo toliau į rytus gyvenusių baltų genčių kalbos požiūriu tada dar ne daug tesiskyrė. Baltų ir slavų kalbinė riba turėjo eiti kažkur netoli Minsko, Polocko ir Pskovo. Istoriniais laikais lietuvių užimamo ploto slavai toje epochoje dar nesiekė. Taigi ir tiesioginių kontaktų tarp šių dienų lietuvių protėvių ir slavų vargu ar galėjo būti. Tokie kontaktai turėjo vykti tik tarp toliau rytuose gyvenusių mūsų giminaičių ir rytinių slavų. Mūsų protėvių tų kontaktų atgarsiai galėjo ir nepasiekti, bent dabartinėje lietuvių kalboje neaptinkame jų pėdsakų.

Hidronimijos tyrėjai ir archeologai konstatuoja, kad vakarinė Padneprio dalis, ypač tarp Pripetės ir Nemuno aukštupio, liko nuošaly nuo ankstyvosios slavų ekspansijos. Ties lietuvių teritorija slavų banga buvo vėlesnė, datuojama VIII – IX šimtmečiais, ir ne tokia masiška. Matyt, čia slinko ne vien tikrieji slavai, bet ir jų asimiliuotos etninių baltų grupės. Kitoks baltų hidronimijos slavizacijos pobūdis ir archeologijos duomenys rodo, kad čia daug kur net iki XII – XIII a. buvo išlikę baltų kalbų salų. Tų baltų kalba tada jau turėjo šiek tiek skirtis nuo toliau į vakarus gyvenusių lietuvių protėvių kalbos. Tačiau kurėjo vieną ir kitą ribą ir kokio ji buvo ryškumo, šiandien galime tik spėlioti.

Prieš pat sueinant į tiesioginį sąlytį su lietuvių protėviais – o tai vargu ar galėjo įvykti anksčiau kaip IX a. pradžioje – rytų slavų gentys patyrė nemažą permainų, turėjusių lemiamą reikšmę tolesnei jų pačių, jų kalbos ir santykių su baltų kalbomis raidai. Mat vikingų epochoje (maždaug nuo VIII a.) per rytų slavų užimtas žemes upėmis ir ežerais nusidriekė garsusis variagų (vikingų) vandens kelias iš Baltijos į Juodąją jūrą. Jis susiejo rytų slavų gentis tiek su Skandinavijos kraštais, tiek su Bizantija ir jos centru Konstantinopoliu, labai pagyvino prekybinius ir kitokius ryšius. Toje epochoje slavų kalbose padaugėjo įvairias naujoves atspindinčių žodžių, gautų iš Vakarų Europos per germanus. Jų pirmasis šaltinis dažniausiai buvo lotynų kalba. Ypač didelę reikšmę turėjo rytų slavų valstybės – Kijevo Rusios IX a. sukūrimas. Toji valstybė sujungė slavų gentis, konsolidavo jas, prisidėjo prie tarminių ypatybių niveliacijos, apskritai sustiprino rytų slavų kalbinę integraciją.

988 m. iš Bizantijos graikų į Kijevo Rusiją atėjo krikščionybė. Buvo įsteigtos pirmosios vyskupystės arčiau Lietuvos – Polocke, Naugarde, Turove, Vladimire. Orientacija į aukštą Bizantijos kultūrą iš esmės paveikė slavų gyvenimo būdą. Svarbiausia, su krikščionyste buvo gautas raštas. Nuo X a. pabaigos slavų plitimą į baltų žemes ėmė skatinti ir misijų tikslai – pastangos apkrikštyti baltų gentis. Krikščionybė labai pagreitino baltiškų salų rytuose suslavėjimą ir, matyt, buvo svarbiausias jį nulėmęs veiksnys.

Lietuviai anksčiausiai turėjo sueiti į sąlytį su rytų slavų krivičių ir dregovičių gentimis. Pirmoji buvo įsikūrusi bemaž visu rytiniu lietuvių žemių pakraščiu. Šiame regione nuo X a. išgalėjo krivičių įkurta Polocko kunigaikštystė. Ji priverstė mokėti duoklę kaimynus latgalius – Jersikos ir Kuoknesės kunigaikštystes. Stengėsi savo įtaką plėsti ir į lietuvių žemes.

Į pietryčius nuo lietuvių, Nemuno baseino aukštupy, iš seno gyveno mūsų giminaičiai jotvingiai. Su jais rytų slavų dregovičių gentis susidūrė gana anksti, gal dar VIII a. Taip manyti, be kita ko, verčia Merkio upės suslavintas pavadinimas *Меpeč*, kuris turėjo atsirasti dar prieš pleofoniją (pilnagarsį, rus. *полногласие*) ir minkštojo *k* vartimą afrikata rytinių slavų kalboje. Jotvingių žemėje dregovičiai X–XI a. įkūrė svarbius miestus Volkovyską, Gardiną, Slonimą, Naugarduką ir kt. Tada jie turėjo sueiti į tiesioginį sąlytį su čia pat gyvenusiais lietuviais.

Visi šie ankstyvieji lietuvių kontaktai su rytiniais slavais negalėjo neturėti įtakos kalbos raidai. Mums čia labiausiai rūpi jų atspindžiai mūsų kalboje, ypač to meto lietuvių kalbos inovacijos, užliejusios rytinę ploto dalį ir esančios bendros su slavais, t. y. tokios, kurias galima sieti su atitinkamais rytinių slavų kalbos reiškinais.

Iš vokalizmo srities tokia inovacija laikytinas *q*, *an*, *am* rytų Lietuvoje virtimas *u*, *un*, *um*, pvz., *žūsis* 'žąsis', *runkà* 'ranka', *súmtis* 'samtis'. Plg. slavų *ręka* > rus. *pyka* 'ranka'. Vakarų baltų kalbose ir lietuvių kalbos ploto vakarinėje dalyje tokio vartimo nėra, nes čia su rytų slavais nekontaktuota; čia būta sąlyčio (prūsų, jotvingių, Prūsijos lietuvių) tik su vakarų slavais, išlaikiusiais nosinį *q* sveiką arba tam tikrais atvejais turinčius *ę* vietoj *q*, plg. lenkų *ręka* 'ranka'. Žinoma, *q*, *an*, *am* siaurėjimui fonetine prielaida – asimiliacinė nosinio garso įtaka – glūdėjo pačioje lietuvių (kaip ir slavų) kalboje, bet jos realizacija šalia rytinių slavų, kur šis procesas vyko anksčiau, verčia mus kalbamą *q*, *an*, *am* pakitimą sieti su analogišku rytų slavų fonetikos reiškiniu. Iš lietuvių kunigaikščių *Dausprango*, *Višimanto* ir *Kentenio* vardų rytietiškų formų Rusios (vad. Ipatijaus) metraštyje plg. *Довъспрункъ*, *Вишиму(н)тъ*, *Ку(н)тениū* matyti, kad rytų Lietuvoje jau XIII a. pradžioje *an*, *am* virtimas *un*, *um* (kaip ir *en*, *em* > *in*, *im*) buvo įvykęs faktas. Krikštavardžių *Antānas* ir *Añdrius* rytų aukštaitiškos formos *Untānas* ir *Uñdrius* rodo, kad tasai virtimas turėjo prasidėti po 988 m., kai buvo apkrikštyti rytų slavai. Taigi greičiausiai *an*, *am* (ir *en*, *em*) virto *un*, *um* (resp. *in*, *im*) XI–XII a., o nosinis balsis *q* (resp. *ę*) atitinkamai pakito į *u* (*i*) dar anksčiau, gal net apie IX–X a. Plg. anksčiau *an*, *en* pakitimą latvių kalboje (apie 1200 m. jau buvo *uo*, *ie*), paveldėtą greičiausiai iš Jersikos kunigaikštystės laikų, kai latgaliai labai artimai bendravo su rytiniais slavais, net buvo šių valdomi, mokėjo Polockui duoklę.

Iš konsonantizmo reiškinių, sietinų su rytų slavais, pirmiausia nurodytina priebalsių jotacija bei palatalizacija, slavų jau turėta anksčiau. Baltų kalbose šie reiškiniai buvo vėlesni ir labiausiai palietė kalbą tų genčių, kurios buvo arčiau slavų. Plg. **sĭ > š* latvių ir prūsų kalbose. Lietuvių kalboje iš jotacijos ryškiausią paralelę su slavais sudaro **tĭ, *dĭ* virtimas afrikatomis, įvykęs greičiausiai XIII–XIV a. ir intensyvesnis rytinėje ploto dalyje, vakaruose kiek vėlesnis ir ne toks intensyvus (plg. žemaičių afrikatų dėsnį). Priebalsių palatalizacija prieš. priešakinį vokalizmą taip pat labiausiai būdinga rytų Lietuvos tarmėms ir pamažu silpsta einant iš rytų į vakarus. Iš latvių tarmių taip pat ryškiausiai priebalsius minkština buvusioje Latgaloje, kur sąlytis su slavais seniausias ir intensyviausias.

Kietojo *l* veliarizacija – būdingas daugelio slavų kalbų reiškinys. Lietuvių kalboje ji intensyviausia rytuose, kur palietė ir poziciją prieš *e* tipo vokalizmą (plg. *lādas* 'ledas', *lēkti* 'lėkti'), kitur veliarizuotas *l* būna tik prieš *a* ir užpakalinius balsius (dvibalsius).

Iš morfologijos reiškinių nurodytina rytų Lietuvai būdinga supletyvinė III asmens įvardžio paradigma (*ānas* 'jis', bet *jō, jān, jĭ* ...), tokia pat kaip slavų kalbose. Jos būta ir Prūsijos lietuvių šnektose (turima, pvz., J. Bretkūno raštuose), patyrusiose nemažą vakarų slavų (lenkų) įtaką. Greičiausiai ir lietuvių tariamoji nuosaka su formantu *-bi-* sietina su analogišku slavų dariniu su *by* (abiem pradžių davė veiksmažodžio *būti* formos).

Ryškiausiai lietuvių–rytinių slavų ankstyvieji kontaktai atsispindi, žinoma, leksikoje. Rytų slavai senovėje buvo pagrindiniai tarpininkai, per kuriuos mūsų protėvius (ir kitus rytų baltus, taip pat Pabaltijo finus) ėmė pasiekti įvairios naujovės ir su jomis susiję žodžiai. Seniausią lietuvių kalbos slavizmų sluoksnį daugiausia sudaro įvairių tada Lietuvoje naujų daiktų, ypač prekybos objektų, pavadinimai, taip pat krikščionybės terminai. Daugelį tų žodžių slavai patys buvo gavę iš savo kaimynų germanų (šie savo ruožtu – dažniausiai iš lotynų kalbos), dalį iš Bizantijos graikų. Reikia pabrėžti, kad priešingai negu slavų kalbų baltizmai bei lituanizmai, kuriuos bemaž visus sudaro baltų kilmės žodžiai, lietuvių, kaip ir kitų baltų kalbų, senųjų slavizmų didžioji dalis – tai ne slavų, bet kitų kalbų kilmės žodžiai, tik mus pasiekę per slavus. Kada lietuvių kalboje ėmė rasti ankstyvieji skoliniai, gauti per rytų slavus¹, nustatyti nelengva. Anksčiau kaip IX a. pradžioje jie vargu ar galėjo patekti. Apie skolinimosi laiką daugiausia sprendžiame iš skolinių fonetikos.

Ankstyviausiais, gautais dar prieš X a., reikėtų laikyti tuos rytų slavizmus, kurie neturi pleofonijos žymių. Tačiau visai tikrų tokios rūšies pavyzdžių kaip ir neturime. Patikimiausi iš jų šie:

čērpē 'toks molinis indas, jo šukė; molio plytelė stogui dengti, krosniai statyti' paprastai kildinama iš slavų **čerpъ* 'šukė' (iš čia rus. *чепен* 'kaukolė', *чепенок* 'skeveldra' ir kt.) su galūne *-ē* vietoj laukiamos *-as* dėl lietuviškos kilmės sinonimo *šukė*. Atitinkamai senųjų raštų *čerpyčia* 'plyta' kildinama iš sl. **čerpica*. Tačiau

¹ Lingvistinėje literatūroje, ypač etimologiniuose žodynuose, jie neretai vadinami baltarusių kalbos skoliniais, bet tai netikslu, nes skolinimosi epochoje rytų slavų (atspindi vadinamoji senoji rusų, t. y. Rusijos) kalba dar nebuvo suskilusi į rusų, baltarusių ir ukrainiečių kalbas.

pastaroji greičiausiai yra trumpinys iš *čerepyčia* (P. Skardžius TŽ VII 54, 55). Tuo atveju ir *čėrpė* gali būti vietoj senesnės **čerepē* = sl. *čerepъ*;

karbas, karbija 'toks krepšys, pintinė' galėtų būti iš sl. **korbъ* **korbja* (iš čia rus. *короб, коробка*, lenk. *krobia*; slavai, matyt, gavo iš germanų, o šie iš lotynų kalbos, plg. *corbis* 'krepšys, pintinė'), jeigu ne vėlesnis skolinys iš lenkų *korb* ar trumpinys iš vėlyvos rytų slavybės *karābas, karabijā* (< *коробъ, коробья*);

skavardā 'keptuvė' gali būti iš sl. **skovorda* (iš čia rus. *сковорода*), jei ne vėlesnis trumpinys iš **skavaradā* kaip ir variantai *skaradā, skauradā* ir kt. (plg. lenk. *skowroda*).

Kiti skoliniai, tariamai nerodantys pleofonijos žymių (pvz., *karvōjus* 'toks vestuvinis svočios pyragas'), dar mažiau patikimi.

Yra lietuvių kalboje keli žodžiai, kuriuos galima laikyti gautais dar tebesant rytų slavų kalboje nosiniams balsiams, kurie X a. jau buvo denazalizuoti, taigi tie žodžiai turėtų būti patekę į lietuvių kalbą dar prieš X a. Tai –

lėnkas (etnonimas) – paprastai kildinamas iš **lēchъ* (> sen. rus. *ляхъ* 'lenkas'). Manyti, kad šis žodis atėjo iš vakarų slavų (V. Kiparskis RES XXIV 24, 39), trukdo jo ryškesnių pėdsakų ten nebuvimas;

pūndas, dial. *pundūs* 'svorio matas apie 40 svarų, pūdas; ryšulys' neretai kildinamas iš sl. **pūdъ* < *pōdъ*, kuris savo ruožtu gautas iš senųjų skandinavų *pund* (šis iš lot. *pondus* 'svoris, sunkumas'). Tačiau šis žodis į lietuvių kalbą gali būti patekęs ir be slavų tarpininkavimo iš sen. skandinavų arba (vėliau) iš Rytprūsių vokiečių (*pund*) kalbų;

unguras 'vengras' (M. Daukšos raštuose) kildinamas iš sl. **ugъrъ* < **ogъrъ* (> sen. rus. *угрину*). V. Kiparskis RES XXIV 37 mano, kad tai gali būti vėlesnis skolinys iš lotynų *Ungurus, Ungarus*, bet tai abejotina.

Žodžiai *kruōpos* ir *kuodēlis* turi dvibalsį *uo* vietoj slavų *u* (plg. rus. *крына, кудель*). Veikiausiai tai seni skoliniai iš rytų slavų, patekę dar prieš X a., o ne bendros kilmės žodžiai (yra ir taip manančių). Senu slavizmu laikytinas ir žemaičių *puōkas* (plg. rus. *пых*), plg. vėlesnį aukštaičių *pūkas*. Daugiau senesnių skolinių su *uo* yra latvių kalboje, pvz., *duōma* 'mintis' (rus. *дума*), *kāpuōsts* 'kopūstas' (*капуста*), *muōcīt* 'kankinti' (*мучить*), *rūobeža* 'siena, riba' (*рубеж*) ir kt. Visi šie žodžiai rodo, kad skolinimo metu slavai vietoj *u* dar tebetarė *ō*, iš kurio vėliau išsirutuliojo lietuvių – latvių *uo*.

Įtikinamų skolinių su *ie* vietoj *i* (plg. la. *kriēvi*² 'rusai' iš *kriub-uui*) kaip ir nėra. Žodis *pielā* 'pjūklas' galėtų būti ir ne skolinys, bet baltų veldinys (: *peilis*), gavęs 'pjūklo' reikšmę dėl slavų (plg. rus. *пила*) ar germanų (vva. *vīle*) įtakos. M. Mažvydo raštų *mieras* 'taika' greičiausiai yra senas -r- priesagos veldinys šalia -l- priesagos žodžio *mielas*, plg. sl. *mirъ* 'taika' šalia *milъ* 'mielas'.

Lietuvių kalboje yra dar keli ankstyvi skoliniai su dvibalsiu *ui* vietoj slavų *ы*, suponuojantys diftongišką *ы* tarimą rytų slavų vakarinėse tarmėse skolinimo metu:

kūila 'išvarža, trūkis', *kuilỹs* 'tekis' < **kyila* (rus. *кула*), **kylъ* – slavų kilmės žodžiai, giminiški su lie. *kūla* 'išvarža';

² Lietuvių raštuose pasitaikantis žodis *kriēvai* 'rusai; baltarusiai' veikiausiai yra latvizmas.

muilas < *мыло* (iš **mydlo* : rus. *мыть*);

muītas < *мыто* — slavai gavo iš germanų (sva. *mūta*), o šie greičiausiai iš lotynų kalbos;

smuīkas < **smykъ* (rus. *смычок*) — senas slavų kilmės žodis (: rus. *смыкать* 'traukti');

tuīnas 'kuolas, baslys' < *тынъ* (sen. rus. *тынъ*) — senas slavų skolinys iš germanų, plg. sen. isl. *tún* 'aptvaras, kiemas, sodyba'.

Daugiau turime žodžių, gautų rytų slavams tebetariant redukuotus garsus *ъ, ъ* (jerus), taigi į lietuvių kalbą patekusių dar prieš XII a. (kada *ъ, ъ* išnyko), pvz.:

āsīlas < *осѣлъ* (rus. *осѣл*) — slavai gavo iš gotų (*asilus*), o šie — iš lotynų kalbos (*asinus*);

bīrkavas 'svorio matas 10 pūdų' < **bьrkovъ* (*skъ pьdъ*) 'Birkos (pūdas)' (iš čia rus. *берковецъ*). Birkos miestas, sen. šved. *Biærkō* anuomet buvo svarbus prekybos centras Švedijoje;

bulvōnas 'stabas; baidyklė; žioplys' iš *бълванъ*. Plg. *balvōnas* iš (vėlesnio?) varianto *болванъ*. Slavai šį žodį greičiausiai gavo iš tiurkų kalbų;

cīrkva 'pravoslavų šventnamis, cerkvė' < *църкы*, gen. sg. *църкѣ* (rus. *церковь*) — slavai gavo iš germanų (plg. sva. *chirihha*), o šie — iš graikų (*κυριχόν*). Plg. labiau įsigalėjusį vėlesnį skolinį *ceřkvė*;

kātilas < *котѣлъ* (rus. *котѣл*) — slavai gavo iš germanų (got. *katilus*, *katils*), o šie — iš lotynų kalbos (*catīnus*);

krikštas 'krikštijimo apeigos; kryžius', *krikštyti*, *krikščionis* su įspraustiniu *-k-* iš *крѣстъ* 'kryžius', *крѣстити*, *крѣстьян(ин)ъ*. Šiuos žodžius rytų slavai gavo iš bažnytinės slavų kalbos (plg. rus. *крест*, *крестить*, *крестьянин* ne su *ѣ*), į kurią pateko per germanų tarpininkavimą iš lotynų kalbos (*Christus* 'Kristus'), o į ją — iš graikų (*χριστός*);

kūbilas < *къбѣлъ* (rus. *кобел*) — slavai gavo iš germanų (plg. vva. *kūbel*), o šie iš viduramžių lot. *cupellum*;

kūmetis < *къметъ* (rus. *кметъ*) 'karžygys; kaimietis' — slavai gavo per tarpininkus veikiausiai iš lot. *comes*, gen. sg. *comitis* 'palydovas, draugas' (taigi šio žodžio specifinė 'dvaro valstiečio, sklypininko' reikšmė atsirado jau lietuvių kalboje);

kūrtas 'labai greitas medžioklinis šuo' < *хъртъ* (rus. *хорт*) — šio žodžio kilmė slavų kalbose neaiški;

pīpiras < *пѣпѣръ* (rus. *перецъ*) — greičiausiai slavai per germanus gavo iš lotynų (*piper*), kurie per graikus (*πέπερι*) — iš rytų kraštų, plg. sen. ind. *pippalī*;

Póvilas < *Павѣлъ* (rus. *Павел*), asmenvardis, slavų gautas per Bizantijos graikus (*Παῦλος*) iš lotynų kalbos (*Paulus*);

puīkas < *пѣлкъ* (rus. *полк*) iš germanų **fulkaz*, plg. sva. *folk*, sen. ang. *folc* 'kariuomenė, dalinys';

ridīkas < **rѣdkъ* (rus. *редька*) — per germanus (plg. vvž. *redik*) slavai gavo iš lotynų kalbos (*rādicem*);

stīklas < *стѣкло* (rus. *стекло*) — slavai gavo iš germanų (got. *stikls* 'taurė');

šīlkas < *шѣлкъ* (rus. *шелк*) — slavai per germanus (sen. skandinavų *silki*) gavo iš lotynų kalbos (*sēricus* 'šilkinis' nuo *Sēres* < gr. *Σῆρες* 'Kinija');

tūlkas 'vertėjas' <тѹлкѹ (rus. толк) — slavų kilmės žodis, plg. rus. толковать.

Čia aptarti visi žodžiai i lietuvių kalbą turėjo patekti dar iki XII a. Senajam skolinii sluoksniui reikėtu priskirti ir tuos su krikščionybė susijusius žodžius, kurie i lietuvių kalbą pateko iš rytinių slavų (ne lenkų kalbos!) dar prieš oficialų Lietuvos krikštą (1387 m.), pvz.:

àngelas <ангелъ — slavai gavo iš graikų (ἄγγελος);

bažnyčia <божница 'pagonių šventykla' (slavų *bogъ* 'dievas' gali būti iranizmas) — šis žodis gali būti gautas dar slavams tebesant pagoniais;

gavėnià 'pasninkas prieš Vėlykas' <говѣние (slavų kilmės žodis). Lie. *ė* vietoj *ie* (plg. *diėdas* <дѣдъ) dėl priesagos -ėti, plg. *gavėti* 'pasninkauti per gavėnià' <говѣти;

kalėdà 'bažnyčios tarnams, apie Kalėdas apsilankantiems, duodama duoklė', plg. *Kalėdos* 'Kristaus gimimo šventė' <коляда — slavai per tarpininkus gavo iš lotynų kalbos (*calendae*);

nedėlia 'sekmadienis' <недѣля (lie. *ė* vietoj *ie* greičiausiai dėl *dėti* įtakos) — slavų semantinis skolinys iš lot. *diēs feriāta* ('savaitės' reikšmę vėliau gavo dėl *dve-* *jopos* gr. σαββατα reikšmės). Iš rytų slavų i lietuvių kalbą pateko ir kiti savaitės dienų pavadinimai, išlikę senuosiuose raštuose ir tarmėse: *paldiėnykas*, *padiėlnykas* 'pirmadienis' iš **panedielnykas* <понедѣльникъ, *utārnykas* 'antradienis' <вторникъ <**вѣторникъ* (plg. rus. вторник), *seredà* 'trečiadienis' <среда (kalkė iš, *sva. mittawēcha* ar lot. *media hebdomas*), *čėtveřgas* 'ketvirtadienis' <четвергъ *pėtnyčia* 'penktadienis' <пятница, *subatà* 'šeštadienis' <субота (iš gr. σαββατα > dial. *σαμβατα, kuri iš aramėjų *šabātā* ar hebrajų *šabbāt*);

Vėlykos <великѹ (день) — slavų semantinis skolinys iš gr. μεγάλη ἡμέρα 'didžioji diena'.

Prie šių žodžių šliejasi ir kai kurie kiti senieji skoliniai, daugiausia žymintys tada naujas realijas, prekybos objektus ir kt. Tokiais laikytini, pvz.:

būgnas <бубень (su *bn* > *gn* kaip savame žodyje *dūgnas* <* *dūbnas* : *dūbti*), plg. variantą *būbnas* (taip pat skolinį);

gadynė iš *gadyna* (senuosiuose raštuose) <година — slavų kilmės žodis (: rus. год);

grōmata <грамота — slavai gavo iš graikų (γράμματα);

kapà '60 vienetų' <кона — slavų kilmės žodis (tos pačios šaknies kaip lie. *kāpas*, *kōpos* ir kt.);

karālius <король — slavai gavo iš germanų, plg. *sva. Karal*, *Karl* — Karolio Didžiojo (742–814 m.) vardas;

knygà <книга — slavai ši žodį greičiausiai gavo iš rytų (Kinijos ar Mesopotamijos?) per tiurkų kalbas;

liūtas <лють (звѣрь). Slavų kalbose iš pradžių reiškė 'laukinį, piktą (žvėrį)'. Kilmė neaiški;

mēsà <мясо. Greičiausiai savas žodis **mensā* > *męsa* (= žemaičių *męsa* > *meisà*) perdirbtas i *mēsà* dėl slavų *мясо* įtakos;

meškà <меш(ь)ка 'mažas lokys' (slavų kalbose toks lokio pavadinimas galėjo atsirasti dėl tabu);

mētā < *мята* — slavai gavo iš lotynų kalbos (*mentha*), kur pateko iš graikų (μίνθη);

miestas < *мѣсто* — slavų kilmės žodis, reikšmė 'город' gavęs iš vakarų slavų, kur ji atsirado dėl germanų įtakos, plg. vva. *stat* 'vieta' ir 'miestas';

pėčius < *печь* — slavų kilmės žodis (: rus. *печь*, lie. *kėpti*);

siūlyti < *судити* (slavų kilmės žodis);

šalmas < sl. **šolmъ* — slavai gavo iš germanų (**helmaz*, plg. got. *hilms*, sva. *hēlm*);

tykūs < *тиухъ* — slavų kilmės žodis, skolinimo senumą rodo dzūkų *cykūs*;

vynas < *вино* — slavai gavo veikiausiai per germanus (got. *wein*, sva. *wīn*) iš lotynų kalbos (*vīnum*).

Vėliau, susikūrus Lietuvos valstybei ir pradėjus jos kanceliarijose vartoti slavų kalbą, maždaug nuo XIV a. slavizmų lietuvių kalboje gerokai padaugėjo. Reikia manyti, kad kanceliarinė kalba veikė ne vien tiesioginiu būdu, bet ir per to meto šnekamąją rytinių slavų kalbą. To poveikio rezultatu laikytini, pvz., žodžiai *bajōras* < *бояръ* (kilmė ne visai aiški, slavai galėjo gauti iš tiurkų), *blōgas* < *благъ* (senosios bažnytinės slavų kalbos žodis, rytų slavų būtų **бологъ*), *donis* 'duoklė' < *данъ*, *pėčėtis* 'antspaudas' < *печать*, *rėdyti(s)* 'valdyti, rengti(s), puošti(s)' < *рядити*-(*ся*), *retėžius* 'grandinė, pančiai' < *рѣзъ* (slavai gavo iš germanų), *tijūnas* 'prižiūrėtojas, toks pareigūnas' < *тиунъ* (slavų germanizmas) ir kt.

Iš lenkų kalbos į mūsų kalbą žodžiai pradėjo plūsti tik nuo XV a. Ankstesnių polonizmų nepavyko apčiuopti. Nuo tada prasidėjo glaudesni kontaktai su lenkais. Seniausi polonizmai susiję su krikščioniškąja terminologija. Įdomu, kad daugumą tų terminų patys lenkai buvo gavę iš čekų savo krikšto metu. Į čekų kalbą jie paprastai per vokiečių kalbos tarpininkavimą yra atėję iš lotynų ir graikų kalbų. Tai žodžiai *apāštalas*, *birmavóti*, *výskupas* (*býskupas*), *grabnỹčios* (*gramnỹčios*) 'tokia bažnytinė šventė vasario 2 d.', *koplyčią*, *minỹkas* 'vienuolis', *mišią*, *nešpārai* (*mišpārai*), *pópiežius*, *traicė* 'trejybė', *žegnótis* ir kt. Prie ankstyvųjų polonizmų priskirtinas dar vienas kitas kitokios reikšmės žodis, pvz., *garstyčią*, *leliją* (slavai per tarpininkus gavo iš Artimųjų Rytų), *pōpierius* (per tarpininkus iš gr. *πάπυρος*), *rỹžiai* (atklydo net iš Indijos), *rōtušė* (lenkai gavo iš vokiečių), *salotà* (per tarpininkus iš lotynų, plg. *salāre* 'sūdyti'), *seīmas*, *vaivadà* ir kt.

Daugiau turime tokių žodžių, kurie gali būti gauti tiek iš lenkų, tiek ir iš rytinių slavų — kilmę sunku nustatyti. Tai žodžiai *aliėjus* (pradžią davė lotynų *oleum*), *dvāras*, *kmỹnas* (per graikų ir germanų kalbas atėjo iš semitų), *pāsninkas* (slavai gavo iš germanų), *rōjus* (atėjo iš toli, plg. skr. *rāy* 'turtas') ir kt. Bet tokių ir panašių žodžių, gautų ne anksčiau kaip XV a., nagrinėjimas išeina už mūsų temos ribų. Čia daugiausia rūpėjo aptarti tik pačių ankstyvųjų kontaktų su slavais — iki XV a. — atspindžius lietuvių kalboje.

SUTRUMPINIMAI

ang. — anglų kalba, angliškai

rus. — rusų

dial. — tarminė (ne bendrinės kalbos) forma

sen. — senoji, pvz., sen rus. — senoji rusų kalba

got. — gotų	skr. — sanskrito
ind. — indų, sen. ind. — senoji indų kalba	sl. — slavų
isl. — islandų	sva. — senoji vokiečių aukštaičių kalba
la. — latvių	šved. — švedų
lenk. — lenkų	TŽ — Tauta ir žodis. K., 1923 tt.
lie. — lietuvių	vva. — viduramžių vokiečių aukštaičių kalba
lot. — lotynų	vvž. — viduramžių vokiečių žemaičių kalba
RES — Revue des études slaves. Paris 1921 tt.	

ДРЕВНЕЙШИЕ ЯЗЫКОВЫЕ КОНТАКТЫ ЛИТОВЦЕВ СО СЛАВЯНАМИ

Резюме

В статье анализируется отражение в литовском языке ранних (с VII в. н. э.) контактов литовцев с восточными славянами. Выделяются фонетические, морфологические, лексические инновации данного периода в литовском языке, особенно в говорах восточной Литвы.

Самыми ранними славизмами, проникшими в литовский язык до X—XII вв., считаются те, в которых полногласные сочетания заменены неполногласными типа *tort*, напр., *čėrpė* < слав. *čěrpъ > рус. череп; слова, в которых сохранилось произношение носовых гласных, напр.: *lėnkas* (этноним) < *lěchъ > др.-рус. ляхъ.

Славизмами, а не генетически родственными словами считаются слова, в которых сохранилось древнее произношение: *uo* на месте слав. *u*: *kruōpos* (рус. крупа); *ie* на месте слав. *i*: лтш. *krievi* (из *крив-ичи*); *ui* на месте слав. *ы*: *smuikas* < *smykъ >, а также слова, в которых сохранилось произношение славянских еров: *āsilas* < осьль, *bulvōnas* < бълвань и др.

К пласту древних заимствований относится и христианская терминология, перенятая литовским языком из восточнославянских языков (не из польского) до крещения Литвы (1387 г.): *àngelas* < ангель, *bažnyčia* < боженица и др., а также слова, обозначающие новые реалии того времени: *būgnas* < бубень.

В заключение дается краткий обзор западнославянских заимствований, проникших в литовский язык преимущественно с XV в.